

Sverige betraktat med osmanska ögon

Joachim Östlund, *Vid världens ände. Sultanens sändebud och hans berättelse om 1700-talets Sverige*, 159 s., ill., Nordic Academic Press, Lund, 2020.

UNDER 1700-TALET skedde ett närmande mellan Osmanska riket och Europas kristna makter såväl kulturellt, handelspolitiskt som diplomatiskt. Visserligen uppstod de första permanenta osmanska ambassaderna i europeiska storstäder först i slutet av seklet, men enstaka beskickningar från Istanbul till exempelvis Frankrike och Sverige bidrog till ett kulturellt, vetenskapligt och politiskt utbyte. Relationen mellan Sverige och Osmanska riket präglades under första halvan av seklet av efterdyningarna av stora nordiska kriget. Karl XII:s skulder från tiden i Bender skapade spänningar mellan de två makterna och behandlades under ett flertal förhandlingar. En av dessa skedde under det osmanska sändebudet Mehmed Said Efendis beskickning till Sverige 1733

Joachim Östlund behandlar Saids beskickning från avresan hösten 1732 till hemfärden under sommaren och hösten 1733 i boken *Vid världens ände. Sultanens sändebud och hans berättelse om 1700-talets Sverige*. Said författade en rese- och ambassadrapport, en så kallad *sefaretnâme*, om sin resa till Sverige och förhandlingarna i Stockholm. Beskickningen till Sverige var inte hans första diplomatiska uppdrag. Han hade ingått som assistent i sin fars – en janitsjar av georgisk härkomst – ambassad till Paris 1720 samt skickats till Ryssland 1730 för att annonsera Mahmud I som sultan. Vid tidpunkten för resan till Sverige hade han avancerat till finansminister. Östlund framhäver att Said, som förebild för sin rapport, kunde använda sin fars sefaretnâme från Paris som hade spridits och cirkulerat i Istanbul. Said var medveten om den förhållandevis breda publik en diplomatisk rapport potentiellt kunde ha.

Saids sefaretnâme ger med andra ord en intressant inblick både i Sverige sett med osmanska ögon och i Saids personliga strävanden i egenskap av osmansk tjänsteman. Östlunds syfte är att ”synliggöra innebörden av ett osmanskt perspektiv i allmänhet och synen på det svenska samhället och kulturen i synnerhet”. Genom att sätta Saids rapport i sin osmanska kontext strävar Östlund efter att knyta den till en osmansk reformpolitik driven av ett närmande till Europa och företrädd av aktörer som hyllade ideal med påtagliga likheter med den tidiga upplysningen i Europa.

Vid världens ände är en fascinerande beskrivning av ett 1700-tals-sändebuds resa tvärs över en kontinent längs rutten som mer sällan beskrivs i studier i samtida diplomatihistoria. Östlunds val att genomgående referera och tidvis direkt citera Saids sefaretnåme skapar en läsoplevelse där läsaren får följa med på resan från början till slut. Saids upplevelser av ett skiftande klimat och främmande seder varvas med en ständigt närvarande stormaktspolitisk kontext. Boken är vackert och genomtänkt illustrerad med bilder som fördjupar läsarens förståelse för 1700-talets osmanska kultur. Ett av bokens sista kapitel fokuserar uttryckligen på Said i svensk bildkonst.

Östlund anlägger, som han själv anger, ett mikrohistoriskt perspektiv. *Vid världens ände* kan placeras inom ett fält av aktörcentrerade diplomatihistoriska studier i stil med till exempel John-Paul Ghobrials undersökning av William Trumbulls beskickning till Istanbul under slutet av 1600-talet. Liksom i denna typ av studier, bygger Östlunds läsning av källmaterialet på antagandet att de enskilda diplomatiska aktörernas världsbild, värdegrund och sociala sammanhang spelade en roll i diplomatins utformning. Ett av studiens huvudfokus är i vilken mån Saids rapport illustrerar allmänna och personliga osmanska identitetsuppfattningar. Östlund argumenterar för att Said strävade efter att skriva en diplomatisk rapport med syfte att påverka den politiska utvecklingen i hemlandet. Både Said och hans far var centralgestalter i reformer som pågick i Istanbul under 1700-talets första decennier. Östlund pekar på de element i sefaretnåmen som lyfte upp och betonade erfarenheter av det svenska samhället och som potentiellt kunde användas i en osmansk reformdiskussion.

Ett frågetecken kring Östlunds bok gäller själva upplägget. *Vid världens ände* börjar med en välformulerad och informationstät inledning samt ett bakgrundskapitel vilka båda introducerar läsaren i undersökningens tematik och begrepp samt i osmansk samhällshistoria och politik under det tidiga 1700-talet. Den granskning av Saids sefaretnåme som följer därpå ger emellertid i stor utsträckning bilden av att vara ett kommenterat referat av själva källan, eftersom boken följer sefaretnåmens upplägg från resans början till slut. Detta är inte överraskande med tanke på att undersökningens källmaterial huvudsakligen består av Saids rapport. Det positiva med Östlunds val av disposition är att läsaren får följa med Said på hans färd till och från Sverige. Sefaretnåmen är uppenbarligen intressant läsning och bjuder på en medryckande reseskildring. I sitt deskriptiva format står texten dock i kontrast till inledningens programförklaring. Ett övergripande analytiskt grepp saknas tidvis, och där analytiska kommentarer infogas framstår de ibland som avbrott i läsningen av reseskildringen i stället för inlägg i en granskning av densamma. *Vid världens ände* hade även kunnat utformas som en kommenterad utgåva av Saids sefaretnåme

med en högklassig inledning och väl underbyggda kommentarer. Detta intryck får man inte minst av det faktum att Östlund, i början av boken, lyckas öppna upp både Saids bakgrund och den politiska situationen i Osmanska riket för en svensk läsare – ett utmanande uppdrag. Östlunds kontextualisering av Saids rapport pekar sammanfattningsvis på den inneboende potentialen i denna typ av källmaterial för studiet av bland annat gränsöverskridande nätverk och informationsflöden.

Sophie Holm